ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ В УКРАЇНІ

Всеукраїнський науковий семінар пам'яті
професора *Володимира КРУЛЯ*

Матеріали
Всеукраїнського наукового семінару
(21–22 вересня, 2023)

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Географічний факультет

Кафедра фізичної географії, геоморфології та палеогеографії

Всеукраїнський науковий семінар пам'яті професора Володимира Круля

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ В УКРАЇНІ

Матеріали
Всеукраїнського наукового семінару
(21–22 вересня, 2023)

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2023

УДК 913(477)(08)
І 906

Редактори:
Богдан РІДУШ
Сергій КИРИЛЮК

І 906

Історична географія в Україні : Матеріали Всеукраїнського наукового семінару памяті професора Володимира Круля (21–22 вересня, 2023) / За ред. Б. Рідуш, С. Кирилюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2023. – 128 с.

Збірник матеріалів Всеукраїнського наукового семінару пам’яті професора Володимира Круля «Історична географія в Україні», присвячений внеску професора Володимира Круля у цю науку, актуальним питанням розвитку ретроспективної географії, поступу її теоретичних і методичних основ, географічно-ретроспективним особливостям території України, а також формуванню і вдосконаленню картографічних досліджень і географічної освіти загалом.

Для фахівців у галузі географічних і суміжних наук.

УДК 913(477)(08)

© Колектив авторів, 2023
© Комп’ютерна верстка, С. Кирилюк, 2023
© Дизайн обкладинки, С. Кирилюк, 2023

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Йосип Гілецький, Роман Сливка, Ірина Закутинська
ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ
ФОРМУВАННЯ МЕЖ ЕТНОГЕОГРАФІЧНОГО ПОДІЛУ 9
Григорій Денисик, Володимир Канський
МІСЦЕ І ЗНАЧИМІСТЬ ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ
У СИСТЕМІ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ 13
Мирослав Дністрянський
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕТНОДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
ВПРОДОВЖ 1900-1991 РОКІВ 16
Євген Іванов, Володимир Біланюк
ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ (ХРОНОЛОГІЧНИЙ) ПІДХІД
ДО АНАЛІЗУ СТАНУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ
ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ 20
Сергій Кирилюк
КСЕНОЛАНДШАФТИ 24
Олександр Король, Оксана Смик
ЕСТЕТИКА ЛАНДШАФТУ 30
Володимир Поручинський, Андрій Слащук, Ірина Поручинська
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ 33
Мирослав Проскурняк
ЛАНДШАФТНЕ РІЗНОМАНІТТЯ
БУКОВИНСЬКО-БЕСАРАБСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ. 35
Валерій Руденко, Степан Руденко
ДИНАМІКА ВТРАТ
ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛАНДШАФТІВ УКРАЇНИ
ЗА ЧАСИ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ (2014–2023 рр.). 37
Петро Сухий, Назарій Колосівський
РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ. 39
Дарія Холявчук, Дарина Шкаєва
КЛІМАТ МИНУЛИХ СТОЛІТЬ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ
НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ. 43

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ І ГОЛОЦЕН

Мирослав Волощук, Ярослава Атаманюк
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЯРУЖНОЇ ЕРОЗІЇ УКРАЇНИ 46
Богдан Гавришок, Світлана Добровольська
РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА НА ТЕРИТОРІЇ БЕРЕЖАНСЬКОГО ОПІЛЛЯ . . 49
Ірина Годзінська
АНТРОПОГЕННА ЗМІНА ПРИРОДНИХ ЛАНДШАФТІВ
ЗА КАРТАМИ ВПРОДОВЖ XVIII–XXI СТ.
(НА ПРИКЛАДІ БАГНЕНСЬКОЇ ДОЛИНИ) 53

Ірина Добинда, Галина Ковбінька
УТВОРЕННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ
ПОРОМІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ
І ПОХОДЖЕННЯ ЇХНІХ НАЗВ 57
Володимир Зеленчук
РЕТРОСПЕКТИВА ВИКОРИСТАННЯ
ДЕНДРОГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ
У ДОСЛІДЖЕННІ НЕБЕЗПЕЧНИХ СХИЛОВИХ ПРОЦЕСІВ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ 60
Тетяна Коптєва
З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ПОВЕРХНЕВОГО ЯРУСУ
ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ
КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО-ТЕХНІЧНОЇ СИСТЕМИ 64
Уляна Костюк, Богдан Рідуш
СУЧАСНІ ЗМІНИ МІКРО-МОРФОЛОГІЇ ПЕЧЕРИ ПІОНЕРКА
ПІД ДІЄЮ ЕПІГЕННОГО ЗАКАРСТУВАННЯ 68
Жанна Матвіїшина, Сергій Дорошкевич,
Сергій Кармазиненко, Анатолій Кушнір
ПАЛЕОГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРИРОДНИХ УМОВ ПРОЖИВАННЯ ЛЮДИНИ 72
Богдан Рідуш, Дарія Холявчук
ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВИВЧЕННЯ ПАЛЕОКЛІМАТИЧНИХ ЗМІН
В ГОЛОЦЕНІ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ ТА ПІВНІЧНОЇ БЕССАРАБІЇ 75
Михало Салій
РЕТРОСПЕКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ 79
Олексій Ситник, Ірина Кравцова, Микола Працьовитий
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН
ЛАНДШАФТНОЇ СТРУКТУРИ ГАЙВОРОНСЬКОГО КРАЮ 82
Василь Шавранський
ГЕОЛОГІЧНА БУДОВА НИЖНІХ ТЕРАС ДОЛИНИ р. ПРУТ
В РАЙОНІ «ЧЕРНІВЕЦЬКИХ ВОРІТ»
(ЗА ДАНИМИ ІНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГІЧНИХ РОЗВІДОК) 85
Дарина Шкаєва
ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДАНІ ПРОЯВУ ПОСУХ ТА ПОВЕНЕЙ
У МЕЖАХ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ: XVIII – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ 89

РОЗВИТОК КАРТОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Мирослава Влах
УКРАЇНСЬКА ГЕОБІОГРАФІСТИКА
ЯК ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ОСВІТНІЙ І НАУКОВИЙ НАПРЯМ 94
Мирослав Волощук
ГРУНТОЗНАВЧА ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА
У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ 98
Володимир Грицевич
ВИКЛАДАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ
В ГЕОГРАФІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СЕМАНТИЧНИХ МЕРЕЖ
В КУРСАХ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ 102

Василь Джаман, Антон Мельник, Ярослав Джаман
ГЕОІНФОРМАЦІЙНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 105

Наталія Заблотовська, Петро Сухий
РОЛЬ КАРТОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ПРИ РЕТРОСПЕКТИВНОМУ АНАЛІЗІ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ) 109

Іван Костащук, Станіслав Миронюк
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ 113

Роксолана Пастушенко, Богдан Рідуш
ГЕОТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАРСТОВО-СПЕЛЕОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВЧОГО ТУРИЗМУ 116

Віталій Присакар, Аліна Дячук
ВИКОРИСТАННЯ КАРТОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ПРИ ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 119

Сергій Пугач
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МЕРЕЖ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ 123

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЛАНДШАФТНОЇ СТРУКТУРИ ГАЙВОРОНСЬКОГО КРАЮ

Олексій Ситник[1], Ірина Кравцова[1], Микола Працьовитий[2]

[1]Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна;
[2]КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей», м. Гайворон, Україна

Одним з основних результатів децентралізації в Україні стала передача на рівень територіальних громад відповідальності за власний розвиток. Це вимагає комплексного підходу до управління активами у громадах і визначається значними розбіжностями у поглядах та думках експертів і науковців. В умовах системних реформ, які стимулювали посилення ролі та розширення функцій місцевого самоврядування, це питання набуло особливої актуальності (Патицька **2021**; Хвесик **2018**). Варто наголосити, що основу земельного фонду України складають землі сільськогосподарського призначення, тому дослідження особливостей формування та сучасного стану ландшафтів, зокрема сільськогосподарських, Гайворонського краю (Кіровоградська область) є актуальною науковою проблемою.

Територія дослідження – регіон стародавнього заселення та інтенсивної господарської діяльності. Знаходиться в західній частині Кіровоградської області в межах міжзонального геоектону «Лісостеп – Степ» Правобережної України, який є так званим фронтиром та смугою зіткнення двох цивілізацій: європейської землеробської та азійської кочової. В історії господарського освоєння міжзонального геоекотону «Лісостеп – Степ» Правобережної України загалом і Гайворонського краю зокрема виокремлено та науково обґрунтовано 7 етапів: доскіфський (до VII ст. до н. е.), скіфський (VI ст. до н. е. – VII ст. н. е.), Київської Русі (VIII–XIII ст.), народної колонізації (XIV–XVIII ст.), початкового аграрно-промислового освоєння (XIX–поч. XX ст.), радянський (20–80-ті рр. XX ст.) та сучасний етап (90-ті роки XX–поч. XXI ст.). Ведення сільського господарства впродовж

століть є традиційною формою природокористування на теренах Гайворонщини.

Натуральну ландшафтну структуру Гайворонського регіону формують 1 клас, 1 тип, 1 підтип, 1 рід, 3 види натуральних ландшафтів (Ситник та ін. **2021**). Відповідно до схеми фізико-географічного районування України Гайворонщина знаходиться у межах таких регіональних ландшафтних структур: Східноєвропейська рівнинна ландшафтна країна, Лісостепова зона України, Дністерсько-Дніпровський лісостеповий край; Південноподільська височинна область (Балтсько-Савранський природний район), Південнопридніпровська височинна область (Голованівсько-Новоархангельський природний район).

Сучасну ландшафтну структуру формують різні класи, підкласи та типи антропогенних ландшафтів. Селитебні ландшафти представлені містом Гайворон та селищами міського типу (згідно прийнятої класифікації – селища) Завалля й Салькове. Сільські селитебні ландшафти – це села Бандурове, Берестяги, Бугове, Вікнина, Долинівка, Казавчин, Мощене, Покровська, Солгутове, Соломія, Тополі, Хащувате, Червоне та інші. Багато характерних ознак сільських ландшафтів – морфологія, контури, внутрішня будова (розташування житлової забудови, напрямки простягання вулиць тощо) – все це, в значній мірі, визначається приуроченістю до відповідних типів місцевостей. Сільськогосподарський клас антропогенних ландшафтів – це найпоширеніші фонові ландшафти Гайворонського регіону: рілля, багаторічні перелоги, луки, пасовища, сади. Аналіз сучасного стану сільськогосподарських ландшафтів Гайворонщини дає можливість зробити такі висновки: у структурі сільськогосподарських ландшафтів переважають польові ландшафти – 81,3 %. Лісові антропогенні ландшафти, які стабілізують екологічний стан території займають лише 9,3 %. Ступінь сільськогосподарського освоєння Гайворонського краю становить понад 80,0 %. Варто зазначити, що лісові антропогенні ландшафти мають фрагментальне поширення і розміщені поблизу таких географічних об'єктів: на південь від с. Солгутове, на південний захід – від с. Котовка, на південь – від сіл Червоне, Берестяги, на захід і північний захід – від с. Соломія (Денисик **1998**; Ситник та ін. **2021**). Водні антропогенні ландшафти – це водосховища, ставки, канали, копанки тощо. Загалом у межах території дослідження є 89 штучних водних

об'єктів (ставків та водосховищ). Площа водного дзеркала водних антропогенних ландшафтів становить 1091,4 га. Дорожні ландшафти формують антропогенний каркас території і представлені такими типами: автомобільні дороги різного покриття, лісові, польові дороги, стежки, залізниці тощо.

Таким чином, природні умови та ландшафти Гайворонського краю у межах міжзонального геоекотону «Лісостеп – Степ» Правобережної України сприяли проживанню та життєдіяльності людей, його антропогенізації. Лише перелік археологічних культур народів і племен, що освоювали територію Гайворонщини дає можливість зробити висновок, що він відноситься до регіонів стародавнього і тривалого заселення, різнобічного господарського освоєння.

Література

1. **Денисик, Г.І.** (1998). *Природнича географія Поділля.* Вінниця : ЕкоБізнесЦентр.

2. **Патицька, Х.О.** (2021). Управління природними активами територіальних громад в умовах децентралізації: теоретичні засади. *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 04–05 березня 2021 р.),* 62-65.

3. **Ситник, О.І., Кравцова, І.В., Курнос, І.Т., Ніколаєвський, В.П., Хлевнюк, О.Я., Петричук, О.І.** (2021). *Природнича географія Гайворонщини: монографія.* Вінниця : ТВОРИ.

4. **Хвесик, М.А., Бистряков, І.К., Клиновий, Д.В.** (2018). Фінансово-економічний механізм реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами. *Економіка України,* 3(676), 3-20.